

О.В. Шлапак (Інститут економіки та прогнозування
НАН України, м. Київ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ І ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО СПОЖИВЧОГО РИНКУ ПРОДУКЦІЇ М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА

У статті досліджено закономірності й особливості вітчизняного споживчого ринку продукції м'ясного скотарства. Оцінено вплив зміни доходів населення на структуру попиту на м'ясну продукцію. Проаналізовано вплив цінової кон'юнктури ринку м'яса великої рогатої худоби (ВРХ) і ринків конкурентної продукції – свинини та м'яса птиці – на формування споживчого ринку м'яса ВРХ. У зв'язку із залежністю перспектив розвитку світового м'ясного скотарства від збільшення чисельності середнього класу в країнах світу, обґрунтовано перспективи розвитку м'ясного скотарства в Україні.

Ключові слова: формування ринку м'яса ВРХ, середній клас, доходи населення, структура попиту на м'ясну продукцію, імпорт яловичини.

Рис. 3. Табл. 1. Літ. 12.

А.В. Шлапак (Інститут економіки і прогнозування
НАН України, г. Киев, Украина)

ОСОБЕННОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ВНУТРЕННЕГО ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО РЫНКА ПРОДУКЦИИ МЯСНОГО СКОТОВОДСТВА

В статье исследованы закономерности и особенности отечественного потребительского рынка продукции мясного скотоводства. Оценено влияние изменения доходов населения на структуру спроса на мясную продукцию. Проанализировано влияние ценовой конъюнктуры рынка мяса крупного рогатого скота (КРС) и рынков конкурентной продукции – свинины и мяса птицы – на формирование потребительского рынка мяса КРС. В связи с зависимостью перспектив развития мирового мясного скотоводства от увеличения численности среднего класса в странах мира обоснованы перспективы развития мясного скотоводства в Украине.

Ключевые слова: формирование рынка мяса КРС, средний класс, доходы населения, структура спроса на мясную продукцию, импорт говядины.

O.V. Shlapak (Institute for Economics and Forecasting
of the Ukrainian Academy of Sciences, Kyiv, Ukraine)

PECULIARITIES AND PROSPECTS OF DOMESTIC CONSUMER MARKET FORMATION FOR CATTLE MEAT PRODUCTS

The article studies the regularities and the peculiarities of the national consumer market of cattle meat products. The influence of changes in population's incomes upon the demand structure for meat products is estimated; the effects of the price conjuncture at the markets of beef, pork and poultry on the formation of the consumer market of meat are analyzed. Since the development prospects of the world cattle breeding depend on the increase in the middle class population volumes in the countries all over the world, the author grounds the development prospects for meet cattle breeding in Ukraine.

Keywords: cattle meat market formation; middle class; population income; structure of demand for meat products; beef imports.

Постановка проблеми. Внутрішній споживчий ринок м'яса та м'ясних продуктів сформований під впливом трансформаційної кризи економіки Украї-

ни, в результаті якої попит на м'ясо та м'ясні продукти як за обсягом, так і за структурою визначається розмірами доходів населення, а внутрішня пропозиція знизилася в результаті депресивного стану вітчизняного тваринництва. Попит і внутрішня пропозиція на вітчизняному ринку м'яса та м'ясопродуктів незбалансовані, внаслідок чого ринок є винятково чутливим до зовнішніх впливів. Залежність внутрішнього ринку від кон'юнктури зовнішніх ринків у свою чергу негативно впливає як на галузі внутрішнього виробництва м'яса та м'ясних продуктів, так і на кінцевого споживача, який відчуває волатильність світових цін як на вхідні ресурси для тваринництва, насамперед на зерно, так і на м'ясо.

Аналіз останніх досліджень й публікацій. Проблеми ефективного функціонування ринку м'яса в Україні досліджені в працях вітчизняних вчених, зокрема М.В. Зубця [1], В.Я. Месель-Веселяка [1], М.В. Місюка [7], П.Т. Саблука [1] та інших. Проте, з огляду на гостроту зазначених проблем і нові виклики для ринку м'яса, зумовлені світовою економічною кризою, виконанням зобов'язань перед СОТ, процесами інтеграції до ЄС, зростанням конкуренції і підвищенням волатильності цін на світових ринках, дослідження у цьому напрямку потребують продовження і поглиблення.

Метою дослідження є визначення закономірностей та особливостей внутрішнього споживчого ринку продукції м'ясного скотарства і на цій основі обґрунтування перспектив його розвитку.

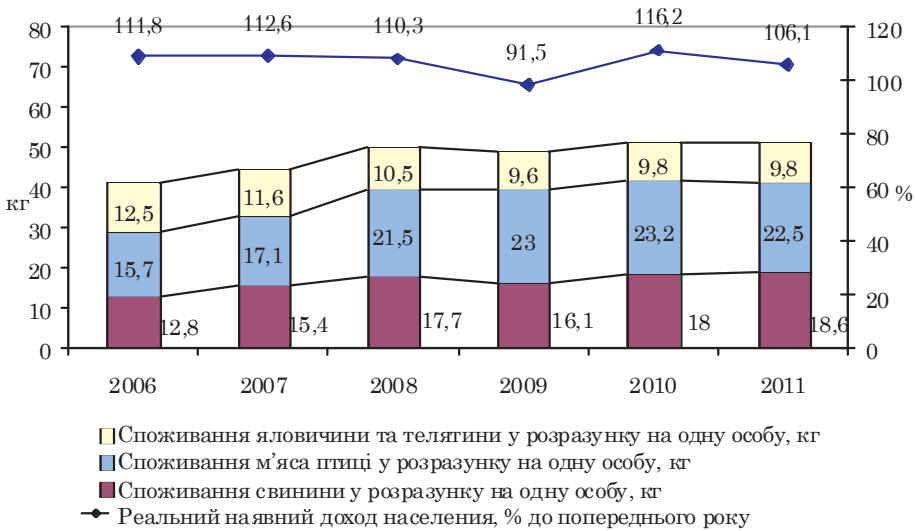
Основні результати дослідження. Чинником, що стримує розвиток попиту й пропозиції на внутрішньому ринку, є також недостатньо розвинена його інфраструктура. Попит на ринку м'яса та м'ясної продукції формується домогосподарствами, харчовою, легкою й фармацевтичною промисловістю.

Домогосподарства споживають продукцію м'ясної галузі тваринництва безпосередньо (насамперед свіже, охолоджене, заморожене м'ясо та харчові субпродукти великої рогатої худоби, свиней, птиці, сало тощо) або опосередковано, через продукцію переробної, харчової, легкої і фармацевтичної промисловості.

На обсяги споживання м'ясопродуктів впливає сукупність чинників, які умовно можна розділити на 3 групи – демографічні, поведінкові і чинники платоспроможності населення. Остання група формується під впливом доходів населення і рівня цін на продукцію. Дослідження, проведені вітчизняними вченими, зокрема Т.Л. Мостенською [8], О.А. Шуст [11], дають змогу зробити висновок, що зменшення у структурі харчування населення цінних продуктів тваринного походження, зокрема м'ясопродуктів, насамперед було зумовлено різким зниженням доходів населення протягом трансформаційної кризи. При зміні розміру доходів домогосподарств можливі 3 типи їх реакції, а саме: 1) зміна обсягу споживання в тому ж напрямі; 2) зміна обсягу споживання у протилежному напрямі; 3) відсутність реакції попиту на зміну доходу.

Особливо високу залежність попиту домогосподарств від їх доходів мають продукти, які знаходяться у вищому ціновому сегменті ринку порівняно із товарами-конкурентами. Такою ж є реакція і проміжного споживання. Таким чином, галузь м'ясного скотарства, продукція якої знаходиться у вищому ціновому сегменті порівняно з продукцією птахівництва, виявилася найбільш

чутливою до впливів трансформаційної кризи. Відповідні закономірності характерні і для періоду світової економічної кризи (рис. 1).

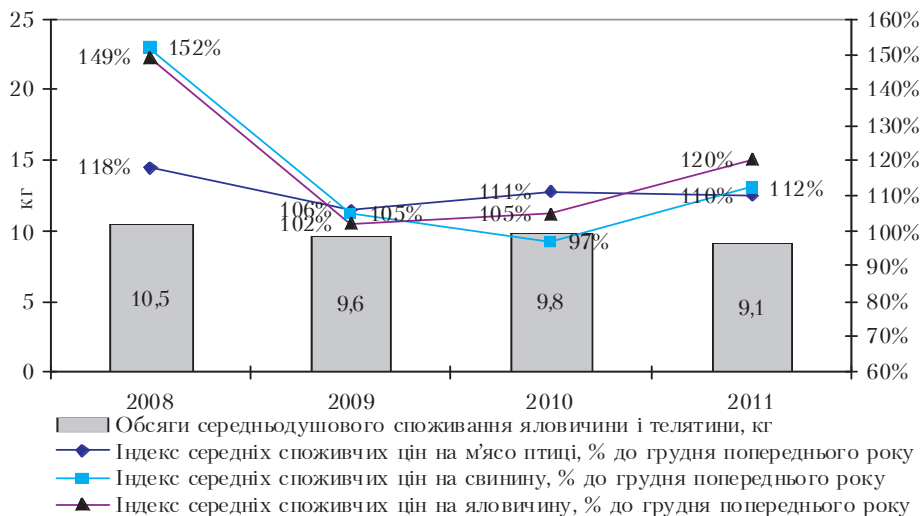
Рис. 1. Зміни реального наявного доходу населення (% до попереднього року) і фонд споживання основних видів м'яса та м'ясопродуктів у перерахунку на м'ясо в розрахунку на одну особу (кг) у 2006–2011 рр., побудовано за даними [4]

У 2008 р. в період розгортання світової економічної кризи темпи зростання реального наявного доходу населення зменшилися на 2,3 відсоткових пункта, а споживання яловичини на одну особу зменшилося на 9,5% (з 11,6 кг у 2007 р. до 10,5 кг у 2008 р.). У цей же період середньодушкове споживання свинини та м'яса птиці збільшилося відповідно на 14,9% та 25,7%. Диспропорції у структурі споживання основних видів м'яса збільшилися протягом кризового 2009 р. У відповідь на зменшення реального наявного доходу населення на 9,5% середньодушкове споживання червоного м'яса зменшилося на 8,8%. На 9% зменшилося також середньодушкове споживання свинини, яка знаходиться у одному сегменті з яловичиною, на той час як середньодушкове споживання більш дешевого м'яса птиці зросло на 0,7%. У наступні 2010–2011 рр. середньодушкове споживання свинини зросло, а споживання м'яса птиці навіть дещо зменшилося, що вказує на насиченість відповідного ринку. Споживчий попит на яловичину, навпаки, не відновився і навіть зменшився у 2011 р. до найнижчого рівня за останні роки – 9,1 кг на особу [4].

Крім доходів населення, на рівень споживання червоного м'яса впливає цінова кон'юнктура на ринку м'яса ВРХ і ринках конкурентної продукції – свинини та м'яса птиці. Відповідні залежності представлені на рис. 2.

Найбільші темпи зростання цін на м'ясо спостерігалися у період продовольчої кризи. У 2008 р. середні ціни на свинину та яловичину збільшилися наполовину, а на м'ясо птиці зросли лише на 18%, що поряд із нижчою ціною останнього і зумовило збільшення м'яса птиці у структурі споживання насе-

лення. Протягом наступних 2009 р. та 2010 р. темпи зростання цін на яловичину були помірними і склали відповідно 2% та 5%, а у 2011 р. піднялися на 20%, що й спричинило різке зменшення його споживання.

Рис. 2. Індеси середніх споживчих цін на основні види м'яса на внутрішньому ринку України (у % до грудня попереднього року) та обсяги щорічного середньодушового споживання яловичини та телятини (кг) у 2008–2011 рр., побудовано на основі даних [5]

В табл. 1 представлена структура фонду споживання м'яса протягом 2006–2011 років. З наведених даних помітна виразна тенденція до зменшення частки яловичини у фонді споживання м'яса протягом цього періоду. Якщо у 2006 р. частка яловичини й телятини складала 29,8% у фонді споживання м'яса, то у 2011 р. – 17,7%. Частка м'яса птиці за цей період зросла з 37,5% до 44%, а свинини – з 30,4% до 36,3%. Таким чином, у структурі споживання червоне м'ясо заміщується м'ясом птиці та свининою.

Таблиця 1. Структура фонду споживання м'яса у 2006–2011 рр.*

Показник	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Яловичина і телятина						
тис. т	586	540	487	444	447	413
%	29,8	25,4	20,8	19,4	18,8	17,7
Свинина						
тис. т	598	715	820	741	825	850
%	30,4	33,6	35,0	32,4	34,6	36,3
М'ясо птиці						
тис. т	737	824	994	1060	1066	1029
%	37,5	38,8	42,5	46,3	44,7	44,0
Інші види м'яса						
тис. т	46	46	39	45	46	47
%	2,3	2,2	1,7	2,0	1,9	2,0

* складено на основі даних [2].

Якщо зростання частки м'яса птиці у структурі фонду споживання м'яса можна пояснити його нижчою ціною порівняно з іншими видами м'яса, то

зменшення частки яловичини щодо свинини потребує аналізу інших чинників впливу. Адже протягом 2007–2010 рр. середня ціна 1 кг свинини перевищувала середню ціну 1 кг яловичини, проте щорічне споживання свинини за цей період перевищило рівень 2006 р. (рік перед продовольчою кризою), а споживання яловичини, навпаки, зменшилося.

Отже, на зменшення споживання червоного м'яса впливають також поведінкові чинники, зокрема, споживчі уподобання населення, яке традиційно віддає перевагу свинині.

Інший впливовий чинник, що зумовлює зменшення частки яловичини у фонді споживання м'яса – зменшення обсягів внутрішнього виробництва, яке відбувається внаслідок скорочення поголів'я ВРХ в країні і нерозвиненості галузі спеціалізованого м'ясного скотарства. Вплив цього чинника на обсяги споживання м'яса ВРХ є досить значним, адже населення купує переважно свіже м'ясо. Скорочення поголів'я ВРХ в країні триває з 1991 р. і за цей час скоротилося з 24,5 млн. голів у 1991 р. до 4,4 млн. голів у 2012 р. (станом на 1 січня), тобто у 5,6 раза. До того ж, 65,9% поголів'я ВРХ утримується в господарствах населення, серед поголів'я переважають молочні та змішані породи. ВРХ м'ясних порід складає вкрай незначну частку поголів'я ВРХ, а виробництво м'яса є похідним процесом від виробництва молока, що зумовлює його залежність від цін на молочну сировину. Таким чином, галузь м'ясного скотарства України перебуває у кризовому стані, що є результатом:

- використання екстенсивних технологій вирощування худоби переважно в господарствах населення, на той час як в усіх розвинених країнах світу проблема забезпечення населення високоякісним м'ясом і м'ясопродуктами вирішується за рахунок розвитку галузі спеціалізованого м'ясного скотарства;

- недостатньої кількості ВРХ високопродуктивних спеціалізованих м'ясних порід у країні;

- відсутності міцної кормової бази, здатної забезпечити повну реалізацію генетичного потенціалу худоби;

- збитковістю виробництва м'яса ВРХ в сільськогосподарських підприємствах;

- недостатнім рівнем державної підтримки галузі.

Усі зазначені вище чинники формування споживчого попиту на м'ясо ВРХ зумовлюють досить специфічну ситуацію на внутрішньому ринку України, коли збалансування попиту й пропозиції в умовах скорочення вітчизняного виробництва відбувається не за рахунок зростання імпорту, а за рахунок зменшення споживання.

На рис. 3 представлена частка імпорту у фонді споживання м'яса протягом 2006–2011 років.

За цей період імпорт яловичини й телятини не перевищував 38 тис. т, а частка імпорту у фонді споживання коливалася від 3,2% у кризовий 2009 р. до 7,3–7,8% у 2011 та 2008 роках. Максимальні обсяги м'яса та м'ясопродуктів у перерахунку на м'ясо ВРХ були імпортовані у рік вступу до СОТ (2008 р.). Імпортоване м'ясо ВРХ переважно використовується для виробництва ковбас, шинки, морожених напівфабрикатів, копченостей, тоді як у сегменті м'яса

масовий споживач робить вибір на користь свіжого або охолодженого м'яса вітчизняного виробництва.

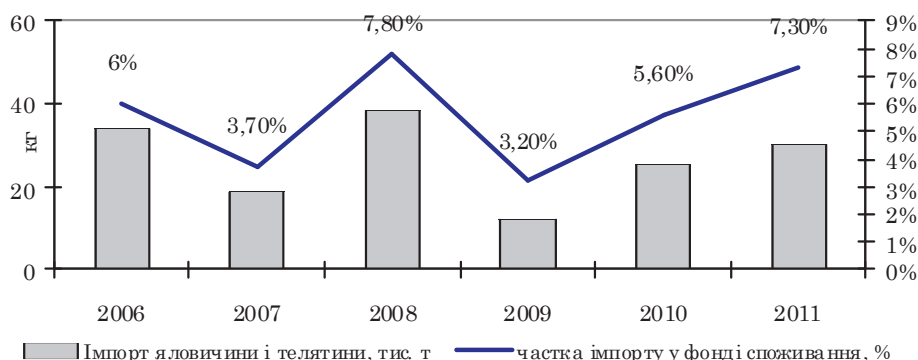

Рис. 3. Обсяги імпорту та частка імпорту у фонді споживання яловичини та телятини у 2006–2012 рр., побудовано на основі даних [2]

Для ліквідації структурних диспропорцій у фонді споживання м'яса необхідно розвивати вітчизняну спеціалізовану галузь м'ясного скотарства і формувати попит на її продукцію за рахунок зростання доходів населення й формування середнього класу в Україні.

Слід відзначити, що галузь м'ясного скотарства не відповідає потребам внутрішнього ринку як за кількісними показниками, так і за якістю продукції. Рациональна норма споживання м'яса для людського організму становить 80 кг на рік. Крім того, необхідно дотримуватись і рациональної структури споживання м'яса, згідно з якою 40% м'ясного раціону людини має припадати на яловичину й телятину, на свинину – 34,5–35%, а решта – на м'ясо птиці. В Україні ж частка яловичини у фонді споживання м'яса у 2011 р. склала всього 17,7%. Яловичина має високі показники якості, оскільки характеризується оптимальним співвідношенням білка й жиру (1:0,8-1). Засвоюваність яловичини сягає 95%. Залежно від ступеня вгодованості тварин енергетична цінність м'яса ВРХ коливається в межах 5–12,6 Мдж. (1200–1300 ккал) [10]. Проте вітчизняні виробники й переробники орієнтовані переважно на застарілі радянські стандарти, розраховані на виробництво яловичини за рахунок м'ясо-молочних порід або ж взагалі вибракуваних молочних тварин, які не враховують особливостей спеціалізованих м'ясних порід, в результаті чого ринок високоякісного м'яса ВРХ в Україні неформований.

Таким чином, у галузі склалася ситуація, яка потребує значних капіталовкладень для її відродження, оскільки: 1) більшість тваринницьких приміщень колишніх колгоспів і радгоспів або зруйновано, або перепрофільовано; 2) культурні пасовища знаходяться у занедбаному стані; 3) потенціал продуктивності наявного поголів'я корів низький. З іншого боку, і попит на продукцію галузі ще не сформований. Поки що масовий вітчизняний споживач неготовий платити додаткову ціну за високоякісне червоне м'ясо, тим більше, що масовий споживач за останні роки звик до того, що ціна на яловичину була нижчою, ніж на свинину (за винятком 2011 р.). Сегмент яловичини преміум-

класу розвивається у деяких престижних ресторанах великих міст країни переважно на базі імпорту, тому що співвідношення ціна-якість у цьому сегменті ринку виявилось не на користь вітчизняного виробника.

Формування середнього класу в Україні сприятиме переходу значної частки населення до здорових способів харчування і зміні у структурі споживання м'яса на користь нежирного червоного м'яса.

Саме із збільшенням чисельності середнього класу в країнах світу пов'язані перспективи розвитку світового м'ясного скотарства. За оцінками Світового банку, середній клас виросте втричі до 2030 р. (з 400 млн. до 1,2 млрд. осіб). У "Food and Agriculture Organization of the United Nations" були розроблені прогностичні сценарії споживання продуктів харчування, у тому числі м'яса на одну особу для розвинених країн і країн, що розвиваються [12]. За розрахунками цієї міжнародної організації (за базовим сценарієм) зростання доходів населення Китаю, Бразилії, Індії та інших країн, що швидко розвиваються, зумовлять фундаментальні зміни у структурі споживання продуктів харчування в цих країнах, у тому числі зростання частки м'яса в раціоні населення. У результаті середньосвітове споживання м'яса на одну особу зросте на 21% до 2030 року.

Перспективи розвитку м'ясного скотарства в Україні також безпосередньо залежать від темпів формування середнього класу в країні. З огляду на ці міркування слід наголосити на важливості показника доходів населення як критерію ідентифікації населення із середнім класом. Не випадково теоретичні основи становлення середнього класу в Україні почали активно розвиватися на початку двохтисячних років, саме у період подолання трансформаційної кризи, коли склались економічні передумови формування середнього класу. Вагомий внесок у розвиток теоретичних засад формування середнього класу в Україні внесли відомі науковці О.І. Барановський [3], Е.М. Лібанова [6] та інші.

Середній клас як соціальне угруповання в українському суспільстві тільки формується, а процес наукового дослідження цього соціально-економічного явища триває. Відповідно, усталеного трактування категорії «середній клас» у вітчизняній науковій літературі ще не сформовано, як утім і в зарубіжній. Вітчизняні науковці й наукові школи виділяють різні групи критеріальних ознак середнього класу, деякі з яких збігаються.

Для цілей нашого дослідження цікавою є одна з домінантних характеристик середнього класу в контексті критеріальної ознаки «рівень економічного добробуту». Рівень економічного добробуту однотайно виділяється у всіх визначеннях середнього класу серед його домінантних ознак. Одним із ключових характеристик рівня економічного добробуту є рівень доходів населення, який, як було доведено вище, впливає на попит на продукцію м'ясного скотарства у більшій мірі, ніж на попит на інші види м'яса. Зростання споживчого попиту на продукцію галузі, у свою чергу, стимулює її зростання.

Так, Е.М. Лібанова підкреслює, що наявність потужного середнього класу в суспільстві означає, серед інших ознак, високий платоспроможний попит населення і, відповідно, масштабний внутрішній ринок – попит породжує пропозицію, тобто спричиняє економічне зростання, збільшення зайнятості тощо [6].

За розрахунками Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України [9], протягом 1999–2007 рр. питома вага населення, що має ознаки середнього класу за рівнем сукупних доходів, зросла більш, ніж удвічі – з 13,1% у 1999 р. до 32% у докризовому 2007 році.

Таким чином, поступове відновлення економічного зростання країни буде супроводжуватися зростанням середньодохідної групи населення, що складає основу середнього класу за критеріальною ознакою рівня економічного добробуту. Це визначає перспективи розширення попиту на продукцію галузі м'ясного скотарства на споживчому ринку країни.

Висновки. Аналіз структури фонду споживання м'яса та м'ясопродуктів (у перерахунку на м'ясо) виявив тенденцію до зменшення частки яловичини й телятини у фонді споживання м'яса з 29,8% у 2006 р. до 17,7% у 2011 році.

У результаті дослідження особливостей формування споживчого попиту на ринку м'яса та м'ясопродуктів виявлені чинники, під впливом яких формується споживання продукції м'ясного скотарства.

Виявлено пряму залежність між зміною реального наявного доходу населення і середньодушовим споживанням продуктів м'ясного скотарства. Однак, зростання споживчого попиту на м'ясо та м'ясні продукти при зростанні реальних доходів населення задовольняється переважно за рахунок м'яса птиці й свинини, а при зменшенні доходів насамперед скорочується споживання червоного м'яса.

Крім доходів населення, на рівень споживання червоного м'яса впливає цінова кон'юнктура на ринку м'яса ВРХ і ринках конкурентної продукції – свинини та м'яса птиці. Хоча свинина знаходиться в одному ціновому сегменті з яловичиною на споживчому ринку України, попит на неї має нижчу еластичність за ціною, що пояснюється традиційними споживчими уподобаннями населення і більшими обсягами пропозиції свіжого й охолодженого м'яса на ринку.

Інший впливовий чинник, що зумовлює зменшення частки яловичини у фонді споживання м'яса – зменшення обсягів внутрішнього виробництва, яке відбувається внаслідок скорочення поголів'я ВРХ в країні і нерозвинутості галузі спеціалізованого м'ясного скотарства.

Зазначені вище чинники формування споживчого попиту на м'ясо ВРХ зумовлюють досить специфічну ситуацію на ринку, коли збалансування попиту й пропозиції в умовах скорочення вітчизняного виробництва відбувається не за рахунок зростання імпорту, а за рахунок зменшення споживання.

Таким чином, для ліквідації структурних диспропорцій у фонді споживання м'яса необхідно розвивати вітчизняну спеціалізовану галузь м'ясного скотарства й формувати попит на її продукцію за рахунок зростання доходів населення та формування середнього класу в Україні. Майже третина населення України може бути віднесена до середньодохідної групи, що складає основу середнього класу за критеріальною ознакою рівня економічного добробуту. Це визначає перспективи розширення попиту на продукцію галузі м'ясного скотарства на споживчому ринку України.

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / За ред. М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – К.: ННЦІАЕ, 2011. – 1008 с.

2. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: Стат. збірки за 2008–2010 рр. // Держстат України // www.ukrstat.gov.ua.
3. Барановський О.І. Фінансові передумови формування середнього класу // Економіка і прогнозування.– 2002.– №2. – С. 108–125.
4. Доходи та витрати населення України: Статистична інформація за 2006–2011 рр. // Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: Стат. збірки за 2006–2011 рр. // Держстат України // www.ukrstat.gov.ua.
5. Індeksi споживчих цін: Статистична інформація за 2007–2011 рр. // Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: Стат. збірки за 2008–2011 рр. // Держстат України // www.ukrstat.gov.ua.
6. Лібанова Е.М. Трансформаційні процеси, соціальна стратифікація і перспективи становлення середнього класу // Економіка і прогнозування.– 2002.– №2. – С. 44–45.
7. Місюк М.В. Економічний механізм функціонування ринку продукції скотарства. Організаційно-економічні трансформації в аграрному виробництві // Збірник матеріалів Дванадцятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників (Київ, 25–26 лютого 2010 р.). – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – С. 498–502.
8. Мостенська Т.Л. Особливості формування попиту і пропозиції на ринку харчових продуктів // Економіка України.– 2003.– №2. – С. 113–120.
9. Становлення середнього класу: домінанта національної стратегії України / В.В. Баліцька, В.В. Близнюк, О.І. Крикун, Л.А. Мусіна, М.І. Скрипниченко та ін. – К.: Четверта хвиля, 2009. – 637 с.
10. Технологія виробництва продукції тваринництва: Підручник / О.Т. Бусенко, В.Д. Столюк, О.Й. Могильний та ін.; За ред. О.Т. Бусенка. – К.: Вища освіта, 2005. – 188 с.
11. Шуст О.А. Оцінка впливу платоспроможного попиту на збалансованість харчування населення // Сталий розвиток економіки.– 2011.– №5. – С. 14–18.
12. Feeding the Future's Changing Diets. Implications for Agriculture Markets, Nutrition, and Policy // www.iri.org.

Стаття надійшла до редакції 27.08.2012.